ਹੁਕਮੁ
ਭਾਗ–3

ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਸਾਡੀ 'ਹਉਮੈ' ਜਾਂ 'ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ' ਅਥਵਾ 'ਆਪਣੇ ਭਾਣੇ' ਦਾ ਹੀ 'ਬੋਲ-ਬਾਲਾ' ਅਤੇ 'ਖੇਲ ਅਖਾੜਾ' ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰ 'ਚੌਥੇ-ਪਦ' ਜਾਂ 'ਇਲਾਹੀ ਮੰਡਲ' ਦੀ 'ਖੇਲ' ਹੋਰਵੇਂ ਹੈ।

ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਸਾਡਾ 'ਬਾਹਰ-ਮੁਖੀ' ਮਨ, ਹਉਮੈ ਦੇ ਅਧੀਨ ਆਪਣੇ ਹੀ 'ਭਾਣੇ' ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਲਾਹੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ 'ਉਨ-ਮਨ' ਦਾ 'ਰੁਖ' ਅੰਤ੍-ਆਤਮੇ ਇਲਾਹੀ ਮੰਡਲ ਵਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਆਤਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਅੰਦਰ, ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ। ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ 'ਹਉਮੈ' ਦੇ ਭ੍ਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਦਾ ਹਨੇਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਸਾਡੇ 'ਮਨ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ' ਚਲ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਥੇ ਤਾਂ ਨਿਰੋਲ ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਦੀ ਹੀ 'ਖੇਲ' ਹੈ। ਹਉਮੈ ਦੇ ਭ੍ਰਮ ਭੁਲਾਵੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਹੀ ਅਸੀਂ 'ਇਲਾਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ 'ਹੁਕਮ' ਨੂੰ 'ਕਮਾ' ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਭ੍ਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਵਿਚ ਹੀ, ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ, 'ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ' ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਭੀ, ਸਾਡੇ ਮਨ ਨੇ ਹੀ 'ਨਿਰਣਾ' ਜਾਂ 'ਚੋਣ' ਕਰਨੀ ਹੈ।

ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਮੰਡਲ ਕੋਈ ਗੁੱਝੇ ਦੇਸ਼ ਜਾਂ 'ਟਾਪੂ' ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਸਾਡੇ ਹੀ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ —

ਖਿਆਲਾਂ
ਸਮਝ
ਗਿਆਨ

ਨਿਸ਼ਚਿਆਂ
ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨੀ

ਦਾ ਹੀ 'ਅਹਿਸਾਸ' ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਮੰਡਲਾਂ ਦੀ 'ਹੋਂਦ' ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ, ਸਾਡੀਆਂ ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਆਂ ਉਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਦੇ 'ਆਪਣੇ ਭਾਣੇ' ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ 'ਇਲਾਹੀ ਮੰਡਲ' ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ, ਸਿਰਫ਼ ਮਨ ਦਾ 'ਰੁਖ' ਜਾਂ ਰੰਗਤ 'ਬਦਲਣ' ਦੀ ਹੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਜਦ, ਸਾਡਾ ਹਉਮੈ-ਵੇੜ੍ਹਿਆ ਮਨ, ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਮੁਖੀ ਹੋ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ 'ਮਨਮੁਖ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਦ, ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੁਆਰਾ, ਸਾਡਾ ਮਨ ਅੰਤ੍ਰ-ਮੁਖੀ ਹੋ ਕੇ, 'ਹੁਕਮ' ਦੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ 'ਉਨ-ਮੁਨ' ਜਾਂ 'ਗੁਰਮੁਖ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦੀਰਘ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ 'ਭੇਦ' ਵਲ ਅਸੀਂ ਗਹੁ ਜਾਂ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਤਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ 'ਭਾਣੇ' ਵਿਚ ਚਲ ਕੇ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ—

ਜਬ ਲਗੁ ਹੁਕਮੁ ਨ ਬੂਝਤਾ ਤਬ ਹੀ ਲਉ ਦੁਖੀਆ ॥
ਗੁਰ ਮਿਲਿ ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਣਿਆ ਤਬ ਹੀ ਤੇ ਸੁਖੀਆ ॥ (ਪੰਨਾ-400)

ਪਰ ਇਸ ਗੁਝੇ ਭੇਦ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਗੁਰਮੁਖ ਹੀ ਬੁੱਝਦਾ ਹੈ।

ਭਾਣੇ ਵਿਚਿ ਕੋ ਵਿਰਲਾ ਆਇਆ॥ (ਪੰਨਾ-1063)

ਕੋਟਿ ਮਧੇ ਕੋ ਵਿਰਲਾ ਸੇਵਕੁ ਹੋਰਿ ਸਗਲੇ ਬਿਉਹਾਰੀ॥ (ਪੰਨਾ-495)

ਸਚਾ ਤੇਰਾ ਹੁਕਮੁ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਣਿਆ ॥
ਗੁਰਮਤੀ ਆਪੁ ਗਵਾਇ ਸਚੁ ਪਛਾਣਿਆ ॥ (ਪੰਨਾ-144)

ਮਨ ਦਾ ਰੁਖ, ਰੁਚੀ, ਭਾਵਨਾ, ਨਿਸਚਾ, ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਬਦਲਣ ਲਈ—

1. ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ,
2. ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ,
3. ਅੰਤ੍ਰ-ਆਤਮੇ ਸਿਮਰਨ ਅਭਿਆਸ,

ਦੀ ਅਤਿ ਲੋੜ ਹੈ।

ਸਾਡੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਦੀ 'ਰੰਗਤ' ਵੀ ਸਾਡੇ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਉਤੇ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਗਲਤ 'ਸੇਧ' ਦੇ ਕੇ ਦੁਖਦਾਈ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਆਪਣੀ ਅਗਿਆਨਤਾ (ignorance) ਦੀ 'ਢੀਠਤਾਈ' ਨੂੰ ਹੀ, ਅਸੀਂ 'ਹੁਕਮ' ਸਮਝ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਧੋਖਾ' ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਮਨ ਦੇ 'ਭਾਣੇ' ਨੂੰ ਹੀ, 'ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ' ਕਹਿ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਭੈੜੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ 'ਦੋਸ਼ਾਂ' ਤੋਂ ਬਚਣ ਜਾਂ 'ਬਰੀ' ਹੋਣ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ।

ਜੇਕਰ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਕੜੇ ਅਤੇ ਆਫਰੇ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਆਪਣੀ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਪੱਠੇ ਪਾ-ਪਾ ਕੇ 'ਤਕੜੀ' ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਮਾੜਾ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ 'ਰੱਬ ਦਾ ਭਾਣਾ' ਕਹਿ ਕੇ, ਰੱਬ ਦੇ ਸਿਰ 'ਠੁਣਾ ਭੰਨਦੇ' ਹਾਂ, ਤੇ ਦੋਸ਼ ਲਾਉਂਦੇ ਹਾਂ।

ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ—

ਜਦ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ 'ਘੜੇ-ਘੜਾਏ' ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਜਵਾਬ ਮਿਲਦੇ ਹਨ—

1. ਰੱਬ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਜਾਵਾਂਗੇ।
2. ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦੀ ਵਿਹਲ ਕਿੱਥੇ ?
3. ਸਾਡੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਸੰਗਤ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ।
4. ਰੱਬ ਦੀ ਮੇਹਰ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਜਾਵਾਂਗੇ।
5. ਅਜੇ ਖਾਣ ਹੰਢਾਉਣ ਦੀ ਉਮਰ ਹੈ।
6. ਦੁਨੀਆਂ-ਦਾਰੀ ਨਜਿੱਠ ਕੇ ਦੇਖੀ ਜਾਊ।
7. ਅਜੇ ਰੱਬ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।
8. ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪੂਜਾ ਹੈ।

ਜਦ ਇਹ ਗੱਲ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ 'ਸੰਗਤ' ਕਰਨ ਦਾ ਤਾਕੀਦੀ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਜਵਾਬ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਰੱਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਬਗੈਰ 'ਪੱਤਾ ਨਹੀਂ ਝੁਲਦਾ' ਉਸ ਦੀ 'ਮਰਜ਼ੀ' ਹੋਈ ਤਾਂ ਆਪੇ ਲੈ ਜਾਊ।

ਜੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜਵਾਬ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, "ਰੱਬ ਦੇ ਆਪੇ ਫਸਾਏ ਹਾਂ ਆਪੇ ਛੁਡਾ ਲਵੇ, 'ਉਹਦੀ' ਮਰਜ਼ੀ।"

ਇਹ ਤਾਂ ਆਮ ਜਨਤਾ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਹਨ, ਪਰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆਂ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗੀ 'ਢਕੌਂਸਲੇ', ਹੋਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—

ਰੱਬ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ?

ਜੇ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂ ਰੱਬ ਕਾਹਦਾ ਹੋਇਆ ?

ਰੱਬ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਣੇ ਉਸ ਦੀ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ।

ਰੱਬ ਨੂੰ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ।

ਦਿਨ ਰਾਤ ਬੱਕਰੀ ਵਾਂਗੂ ਮੂੰਹ ਮਾਰਨ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ?

ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਪਾਲਨਾ ਹੀ ਭਗਤੀ ਹੈ।

ਨੇਕੀ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ।

ਬੁਰਿਆਈਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਹੀ ਪਰਮਾਰਥ ਹੈ।

ਪਰਮਾਰਥ ਵਿਹਲਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ।

ਬਾਣੀ ਦੇ ਮਤਲਬ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ।

ਮੁੜ-ਮੁੜ ਉਹੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਰੱਬ-ਰੁੱਬ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਦਿਮਾਗੀ 'ਢਕੌਂਸਲੇ' ਹਨ।

ਇਹ ਸਭ ਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਪੈਸੇ ਕਮਾਉਣ ਦੇ ਵਸੀਲੇ ਹਨ।

'ਧਰਮ' ਸਿਰਫ਼ ਦਿਮਾਗੀ 'ਅਫੀਮ' ਹੈ।

'ਇਹ ਜਗ ਮਿੱਠਾ, ਅਗਲਾ ਕਿਨ ਡਿਠਾ', ਆਦਿ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕ ਅਗਿਆਨਤਾ, ਮਨਮੁਖਤਾਈ ਅਤੇ ਨਾਸਤਿਕਤਾ ਦੇ ਹਾਸੋ-ਹੀਣੇ ਮਨੋਕਲਪਤ ਬਹਾਨੇ ਜਾਂ ਢਕੌਂਸਲੇ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, 'ਆਸਤਿਕ ਨਾਸਤਿਕ' ਭੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਬਾਹਰੋਂ ਤਾਂ ਆਸਤਿਕ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਦਰਲਾ ਜੀਵਨ ਨਿਰੋਲ 'ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ' ਜਾਂ 'ਆਪਣੇ-ਭਾਣੇ' ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ। ਐਸੇ ਪ੍ਰਾਣੀ 'ਲੋਕ-ਪਚਾਰਾ' ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ 'ਆਪ' ਨੂੰ 'ਧੋਖਾ' ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ 'ਰੱਬ' ਨਾਲ 'ਠਾਠਾ-ਬਾਗਾ' ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਕ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਹੈ, ਜੋ ਆਸਤਿਕ ਤਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਰੱਬ ਨਾਲ 'ਸੌਦਾ-ਬਾਜ਼ੀ' ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੂੜੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਵਿਚ ਫਸੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤੀਖਣ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੰਬਲ-ਭੂਸਿਆਂ ਵਿਚ ਫਸਾਈ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਭੀ ਆਪਣੀ ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਰੱਬੀ 'ਹੁਕਮ' ਤੋਂ ਦੁਰੇਡੇ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਬਿਆਨ ਹੈ—

ਪੜਿ ਪੰਡਿਤੁ ਅਵਰਾ ਸਮਝਾਏ ॥
ਘਰ ਜਲਤੇ ਕੀ ਖਬਰਿ ਨ ਪਾਏ । (ਪੰਨਾ-1046)

ਕਬੀਰ ਅਵਰਹ ਕਉ ਉਪਦੇਸਤੇ ਮੁਖ ਮੈ ਪਰਿ ਹੈ ਰੇਤੁ ॥
ਰਾਸਿ ਬਿਰਾਨੀ ਰਾਖਤੇ ਖਾਯਾ ਘਰ ਕਾ ਖੇਤੁ ॥ (ਪੰਨਾ-1369)

ਕੂਰ ਕ੍ਰਿਆ ਉਰਝਿਓ ਸਭ ਹੀ ਜਗ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕੋ ਭੇਦੁ ਨ ਪਾਇਓ ॥
(ਸਵਯੈ ਪਾ: 10)

ਅਵਰ ਉਪਦੇਸੈ ਆਪਿ ਨ ਕਰੈ ॥
ਆਵਤ ਜਾਵਤ ਜਨਮੈ ਮਰੈ ॥ (ਪੰਨਾ-269)

ਖਟੁ ਕਰਮਾ ਤੇ ਦੁਗੁਣੇ ਪੂਜਾ ਕਰਤਾ ਨਾਇ ॥
ਰੰਗੁ ਨ ਲਗੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਤਾ ਸਰਪਰ ਨਰਕੇ ਜਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ-70)

ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ 'ਹਉਮੈ-ਵੇੜ੍ਹੇ' ਮਨ ਨਾਲ, ਮਾਇਕੀ ਸੰਕਲਪ, ਸਕੀਮਾਂ ਘੋਟਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਆਪਣੀ 'ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ' ਦੇ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਜਦ ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਦੀ ਬਾਬਤ ਕੋਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ, 'ਭਾਣੇ' ਜਾਂ 'ਭਾਗ' ਦਾ 'ਘੜਿਆ-ਘੜਾਇਆ' 'ਬਹਾਨਾ' ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਆਪਣੇ ਮਾਇਕੀ ਸੁਆਰਥ ਲਈ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ 'ਮਨ-ਦੀ-ਮਰਜ਼ੀ' ਜਾਂ ਆਪਣਾ 'ਭਾਣਾ' ਵਰਤਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ 'ਪਰਮਾਰਥ' ਲਈ ਰੱਬੀ 'ਹੁਕਮ' ਯਾ ਭਾਣੇ ਦੇ 'ਬਹਾਨੇ' ਦੁਆਰਾ 'ਟਾਲ-ਮਟੋਲ' ਕਰ ਛਡਦੇ ਹਾਂ ਯਾ 'ਮਚਲੇ' ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਦੂਜੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਮਾਇਕੀ ਸੁਆਰਥ ਲਈ ਤਾਂ ਆਪਣਾ 'ਭਾਣਾ' ਵਰਤਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਲਈ ਰੱਬੀ ਮੇਹਰ ਦੀ 'ਅਣਹੋਂਦ' ਦਾ ਢਕੌਂਸਲਾ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਭਾਵੇਂ ਰੱਬ ਗੁਰੂਆਂ, ਅਵਤਾਰਾਂ, ਸੰਤਾਂ, ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਵਲ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨ ਦੀ ਸਦੀਵੀ ਮੇਹਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਾਜਨ ਸੰਤ ਕਰਹੁ ਇਹੁ ਕਾਮੁ ॥
ਆਨ ਤਿਆਗਿ ਜਪਹੁ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ॥ (ਪੰਨਾ-290)

ਮੇਰੇ ਸਾਜਨ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਸਮਾਲਿ ॥
ਸਾਧੂ ਸੰਗਤਿ ਮਨਿ ਵਸੈ ਪੂਰਨ ਹੋਵੈ ਘਾਲ ॥ (ਪੰਨਾ-52)

ਹਰਿ ਜਸੁ ਰੇ ਮਨਾ ਗਾਇ ਲੈ ਜੋ ਸੰਗੀ ਹੈ ਤੇਰੋ ॥
ਅਉਸਰੁ ਬੀਤਿਓ ਜਾਤੁ ਹੈ ਕਹਿਓ ਮਾਨ ਲੈ ਮੇਰੋ ॥ (ਪੰਨਾ-727)

ਰੇ ਮਨ ਮੂੜ ਸਿਮਰਿ ਸੁਖਦਾਤਾ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਤੁਝਹਿ ਸਮਝਾਵਤ ॥ (ਪੰ.-1388)

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿਛੇ ਦਸਿਆ ਜਾ ਚੁਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹਕੂਮਤ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਕਈ ਪੱਧਰਾਂ ਉਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਇਨਾਤ ਵਿਚ ਭੀ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਕਾਨੂੰਨ ਜਾਂ 'ਹੁਕਮ' ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਰੇ ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਇਕੋ 'ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ' ਦੀ ਛਤਰ ਛਾਇਆ ਹੇਠ, ਇਕੋ ਇਲਾਹੀ ਹੁਕਮ ਅਧੀਨ, ਹੀ, ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਹ ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਅਟੱਲ, ਇਕ ਸਾਰ, ਅਭੁੱਲ ਅਤੇ ਅਪਾਰ ਹੈ, ਜੋ ਕਾਇਨਾਤ ਦੇ ਜ਼ਰੇ-ਜ਼ਰੇ ਵਿਚ 'ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰ' ਹੈ।

ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਦੀ ਸਤਹਿ ਉਤੇ ਭੀ 'ਹੁਕਮ' ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਹੀ ਲਾਗੂ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ 'ਜੋ ਮੈ ਕੀਆ ਸੋ ਮੈ ਪਾਇਆ' ਦੇ ਅਸੂਲ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। (Karmic Law of 'As you sow' so shall you reap).

ਇਹ ਅਸੂਲ ਇਨਸਾਨੀ ਜੂਨ ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਰਫ਼ 'ਇਨਸਾਨ' ਹੀ ਆਪਣੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਹਉਮੈ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਤੀਜੇ ਭੋਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ 'ਕਰਮ-ਖੇਤਰ' ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਚ, ਸਰਬੱਗ ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਦਾ ਸਾਧਾਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਦੱਖਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਬਾਈ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਚ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਦੱਖਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਉਮੈ ਅਧੀਨ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਨੂੰ ਹੀ 'ਕਿਸਮਤ ਜਾਂ ਭਾਗ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸਾਨੂੰ ਅਵੱਸ਼ ਭੋਗਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ 'ਸਜ਼ਾ' ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ।

ਦਿਨੁ ਰਾਤਿ ਕਮਾਇਅੜੋ ਸੋ ਆਇਓ ਮਾਥੈ ॥ (ਪੰਨਾ-461)

ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ ਕਰਮਾ ਸੰਦੜਾ ਖੇਤੁ ॥ (ਪੰਨਾ-134)

ਆਪਨ ਕਰਮ ਆਪੇ ਹੀ ਬੰਧ ॥ (ਪੰਨਾ-888)

ਆਪੇ ਬੀਜਿ ਆਪੇ ਹੀ ਖ਼ਾਹੁ ॥ (ਪੰਨਾ-4)

ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 'ਹਉਮੈ ਵੇੜੇ' ਕਰਮ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਖ਼ੁਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ 'ਦੋਸ਼' ਹੋਰਨਾਂ ਜਾਂ 'ਰੱਬ' ਉਤੇ ਥੱਪਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਉਂ ਤਾੜਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ—

ਜਿਤੁ ਕੀਤਾ ਪਾਈਐ ਆਪਣਾ ਸਾ ਘਾਲ ਬੁਰੀ ਕਿਉ ਘਾਲੀਐ ॥ (ਪੰਨਾ-474)

ਦਦੈ ਦੋਸੁ ਨ ਦੇਊ ਕਿਸੈ ਦੋਸੁ ਕਰੰਮਾ ਆਪਣਿਆ ॥
ਜੋ ਮੈ ਕੀਆ ਸੋ ਮੈ ਪਾਇਆ ਦੋਸੁ ਨ ਦੀਜੈ ਅਵਰ ਜਨਾ ॥ (ਪੰਨਾ-433)

ਨੀਵੇਂ ਖਿਆਲਾਂ ਜਾਂ ਮਲੀਨ ਰੁੱਚੀਆਂ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਵਲ ਲੱਗਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀਆਂ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਜਾਂ ਹਉਮੈ ਦੀ ਢੀਠਤਾਈ ਦੁਆਰਾ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਬੇਮੁਖਤਾਈ ਜਾਂ ਅਵੇਸਲੇ-ਪਨ ਦਾ 'ਠੁਣਾ' ਰੱਬ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਭੰਨਦੇ ਹਾਂ।

ਮਾੜੇ ਜਾਂ ਨੀਵੇਂ 'ਭਾਗ' ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪ ਆਪਣੀਆਂ ਰੁੱਚੀਆਂ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਰੱਬ ਉਤੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਰੱਬ ਨੇ ਸਾਡੇ ਮਾੜੇ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ 'ਦਿਨੁ ਰਾਤਿ ਕਮਾਇਅੜੋ ਸੋ ਆਇਓ ਮਾਥੈ॥' ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਦਿਨ ਰਾਤ ਅਸੀਂ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਉਸਦਾ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਸਾਡੇ ਮੱਥੇ ਦੇ ਭਾਗ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਲਾਹੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਤੇ ਤਾੜਨਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅਸੀਂ ਏਨੇ ਅਵੇਸਲੇ, ਮੱਚਲੇ ਅਤੇ ਢੀਠ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਤੀਖਣ ਬੁੱਧੀ ਦੀਆਂ ਉਕਤੀਆਂ ਜੁਗਤੀਆਂ ਨਾਲ ਕੂੜੇ ਬਹਾਨੇ ਹੀ ਭਾਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਜੋ ਸੰਕਲਪ, ਸਿਆਣਪਾਂ, ਉਕਤੀਆਂ, ਜੁਗਤੀਆਂ, ਵਿਉਂਤਾਂ ਅਸੀਂ ਘੋਟਦੇ ਹਾਂ, ਇਹ ਸਭ ਸਾਡੇ 'ਹਉਮੈ ਵੇੜੇ' ਮਨ ਦੀ ਹੀ ਮਰਜ਼ੀ, ਭਾਣਾ, ਹੁਕਮ, ਚਾਓ, ਰੁਚੀ, ਰੀਝ ਤੇ ਰੰਗਤ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੀ ਹੈ।

ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਉਚੇ ਤੋਂ ਉਚਾ 'ਟੀਚਾ', 'ਨੇਕੀ' ਜਾਂ ਪਰਉਪਕਾਰ ਤਾਂਈ

ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੈ। ਜੋ ਨਿਰੋਲ ਹਉਮੈਂ ਉਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਾਰਮਿਕ 'ਕਿਰਿਆ, ਕਰਮ-ਕਾਂਡ' ਭੀ ਹਉਮੈ-ਵੇੜ੍ਹੇ ਮਨ ਨਾਲ ਹੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਉਂ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਹਮ ਬਡ ਕਬਿ ਕੁਲੀਨ ਹਮ ਪੰਡਿਤ ਹਮ ਜੋਗੀ ਸੰਨਿਆਸੀ॥
ਗਿਆਨੀ ਗੁਨੀ ਸੂਰ ਹਮ ਦਾਤੇ ਇਹ ਬੁਧਿ ਕਬਹਿ ਨ ਨਾਸੀ॥ (ਪੰਨਾ-974)

ਹਉ ਹਉ ਕਰਮ ਕਮਾਣੇ॥ ਤੇ ਤੇ ਬੰਧ ਗਲਾਣੇ॥ (ਪੰਨਾ-1004)

ਹਉ ਹਉ ਕਰਤੇ ਕਰਮ ਰਤ ਤਾ ਕੋ ਭਾਰੁ ਅਫਾਰ॥
ਪ੍ਰੀਤਿ ਨਹੀ ਜਉ ਨਾਮ ਸਿਉ ਤਉ ਏਊ ਕਰਮ ਬਿਕਾਰ॥ (ਪੰਨਾ-252)

ਤੀਰਥ ਬਰਤ ਅਰੁ ਦਾਨ ਕਰਿ ਮਨ ਮੈ ਧਰੈ ਗੁਮਾਨੁ॥
ਨਾਨਕ ਨਿਹਫਲ ਜਾਤ ਤਿਹ ਜਿਉ ਕੁੰਚਰ ਇਸਨਾਨੁ॥ (ਪੰਨਾ-1428)

ਜੇ ਕੋ ਏਕ ਕਰੈ ਚੰਗਿਆਈ ਮਨਿ ਚਿਤਿ ਬਹੁਤੁ ਬਫਾਵੈ॥ (ਪੰਨਾ-1328)

ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਹਉਂ' ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਰਮ-ਕਾਡਾਂ ਵਿਚ ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਦਾ 'ਦਖਲ' ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਨੀਵੇਂ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ 'ਕਰਮਿਕ' ਪੱਧਰ ਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਧਰਮ ਰਾਇ ਦੇ ਲੇਖੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਦੀ ਉਚਮ-ਉਚੀ, ਸੂਚਮ-ਸੂਚੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਰੱਬ ਦੀ 'ਰਜ਼ਾ' ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਹਉਮੈ ਦਾ 'ਅਭਾਵ' ਜਾਂ ਅਣਹੋਂਦ ਹੈ।

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡਾ 'ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ' ਭੀ ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਹਉਮੈ ਦੇ ਆਸਰੇ ਹੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ ਨੂੰ' ਅਸੀਂ ਆਪ ਬੁੱਝ ਨਹੀਂ ਸਕੇ ਅਤੇ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਭੀ ਦਿਮਾਗੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਮਨਮੁਖ ਕਥਨੀ ਹੈ ਪਰੁ ਰਹਤ ਨ ਹੋਈ ॥
ਨਾਵਹੁ ਭੂਲੇ ਥਾਉ ਨ ਕੋਈ ॥ (ਪੰਨਾ-831)

ਮਨਮੁਖੁ ਗਿਆਨੁ ਕਥੇ ਨ ਹੋਈ ॥
ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਆਵੈ ਠਉਰ ਨ ਕੋਈ ॥ (ਪੰਨਾ-1051)

ਗਿਆਨੁ ਗਿਆਨੁ ਕਥੈ ਸਭੁ ਕੋਈ ॥
ਕਥਿ ਕਥਿ ਬਾਦੁ ਕਰੇ ਦੁਖੁ ਹੋਈ ॥ (ਪੰਨਾ-831)

ਇਸ ਸੂਖਮ ਅਤੇ ਦੀਰਘ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

'ਹਵਾ' ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ 'ਰਵਿ-ਰਹੀ-ਭਰਪੂਰ' ਹੈ। ਅਸਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਹਵਾ ਪਵਿੱਤਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪੁਲਾੜ ਵਿਚ ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਕੋਈ ਦਖ਼ਲ ਜਾਂ ਅਸਰ ਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਇਹ ਨਿਰਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਧਰਤੀ ਉਦਾਲੇ 'ਤੱਤਾਂ' ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਹਵਾ ਗੰਧਲੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਦਾ ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ, ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਗੈਸਾਂ, ਧੂੰਏ, ਗੰਦੀਆਂ-ਮੰਦੀਆਂ ਹਵਾਵਾਂ ਅਤੇ ਧੂੜ ਨਾਲ ਗੰਧਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ, ਘਰਾਂ ਤੇ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਦੇ ਧੂੰਏ ਅਤੇ ਗੰਧਲੇ ਉਦਾਲੇ-ਪੁਦਾਲੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇਹ ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ ਹੋਰ ਭੀ ਗੰਧਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ, ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਉਪਰ ਆਕਾਸ਼ ਵਲ ਉਡਦੇ ਹਾਂ, ਤਿਉਂ-ਤਿਉਂ ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ ਸਾਫ, ਸੁਹਾਵਨਾ ਅਤੇ ਸੁਖਦਾਈ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਮੰਡਲ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਕੋਈ ਸਥੂਲ ਟਾਪੂ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਬਲਕਿ ਅਤਿ ਸੂਖਮ ਖਿਆਲਾਂ, ਵਲਵਲਿਆਂ ਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਮੰਡਲ ਹਨ।

ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ, ਇਲਾਹੀ ਪ੍ਰੇਮ, ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਸਵੈਪਨਾ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜੋ ਅਤਿ ਨਿਰਮਲ, ਪ੍ਰੀਤ, ਪ੍ਰੇਮ, ਰਸ, ਚਾਓ ਦੇ ਸੁੰਦਰ, ਸੁਹਾਵਨੇ ਸੁਖਦਾਈ ਮੰਡਲ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਸੂਖਮ, ਨਿਰਮਲ ਆਤਮਿਕ ਕਿਰਨਾਂ, ਚੰਗਿਆੜੀਆਂ, ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਡਾ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਜਾਂ 'ਨਾਮ' ਦੁਆਰਾ ਮਾਇਕੀ ਭ੍ਰਮ-ਭੁਲੇਖਾ ਦੂਰ ਹੋਣ ਤੇ ਹੀ ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਦੀ 'ਸੋਝੀ', 'ਪਹਿਚਾਣ' ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਇਲਾਹੀ 'ਸ਼ਬਦ', 'ਨਾਮ', 'ਜੀਵਨ-ਰੌ' ਦੀ 'ਰਵਾਨਗੀ' ਦੀ ਹਰਕਤ ਨੂੰ ਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਭ ਥਾਈਂ 'ਰਵਿ-ਰਹਿਆ-ਭਰਪੂਰ' ਹੈ।

ਕੁਦਰਤੀ ਪਾਣੀ, ਠੰਢਾ, ਨਿਰਮਲ ਅਤੇ ਜੀਵਨ-ਰੂਪ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾ ਪਾਣੀ ਜੀਉ ਹੈ ਜਿਤੁ ਹਰਿਆ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥ (ਪੰਨਾ-472)

ਜਦ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ, ਅਫੀਮ, ਜ਼ਹਿਰ ਜਾਂ ਦੁੱਧ, ਮਿੱਠਾ ਆਦਿ ਮਿਲਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਦੀ 'ਹੋਂਦ' ਤਾਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ 'ਮਿਲਾਵਟ' ਅਨੁਸਾਰ

ਪਾਣੀ ਦੇ 'ਗੁਣ' ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ 'ਮਿਲਗੋਭੇ-ਘੋਲੇ' ਅਨੁਸਾਰ ਉਸਦਾ ਅਸਰ ਜਾਂ ਨਤੀਜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ ਅੰਤ੍-ਆਤਮੇ 'ਹੁਕਮ', 'ਜੀਵਨ ਰੌਂ', ਉਤੇ, ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਮਾਇਕੀ ਨੀਵੇਂ ਖਿਆਲਾਂ ਜਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦਾ 'ਛੌੜ' ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਹਉਮੈ-ਵੇੜ੍ਹਿਆਂ ਮਨ, ਨੀਵੀਆਂ ਰੁੱਚੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹੀ 'ਭਾਣੇ' ਵਿਚ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਰੱਬ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ 'ਹੁਕਮ' ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਕਰੰਟ ਤਾਂ ਉਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਪਰਲੇ ਬਲਬ ਦੀ ਰੰਗਤ ਅਨੁਸਾਰ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਰੰਗ-ਬਰੰਗੀਆਂ ਰੌਸ਼ਨੀਆਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਲਬ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਰੰਗੀਨ ਰੌਸ਼ਨੀ ਹੀ ਅਸਲ 'ਹੋਂਦ' ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਗਰਜ਼ਾਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ ਜਾਂ 'ਆਪਣੇ ਭਾਣੇ' ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਾਂ।

ਏਹੋ ਹੀ ਮਾਇਆ ਦਾ 'ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵਾ' ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ —

ਐਸੇ ਕਾਹੇ ਭੂਲਿ ਪਰੇ ॥
ਕਰਹਿ ਕਰਾਵਹਿ ਮੂਕਰਿ ਪਾਵਹਿ
ਪੇਖਤ ਸੁਨਤ ਸਦਾ ਸੰਗਿ ਹਰੇ ॥2॥ਰਹਾਉ॥
ਕਾਚ ਬਿਹਾਝਨ ਕੰਚਨ ਛਾਡਨ ਬੈਰੀ ਸੰਗਿ ਹੇਤੁ ਸਾਜਨ ਤਿਆਗਿ ਖਰੇ ॥
ਹੋਵਨੁ ਕਉਰਾ ਅਨਹੋਵਨੁ ਮੀਠਾ ਬਿਖਿਆ ਮਹਿ ਲਪਟਾਇ ਜਰੇ ॥2॥
ਅੰਧ ਕੂਪ ਮਹਿ ਪਰਿਓ ਪਰਾਨੀ ਭਰਮ ਗੁਬਾਰ ਮੋਹ ਬੰਧਿ ਪਰੇ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭ ਹੋਤ ਦਇਆਰਾ ਗੁਰੁ ਭੇਟੈ ਕਾਢੈ ਬਾਹ ਫਰੇ ॥ (ਪੰਨਾ-823)

ਸਾਧੋ ਇਹੁ ਜਗੁ ਭਰਮ ਭੁਲਾਨਾ ॥
ਰਾਮ ਨਾਮ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਛੋਡਿਆ ਮਾਇਆ ਹਾਥਿ ਬਿਕਾਨਾ ॥ (ਪੰਨਾ-684)

ਐਸਾ ਤੈਂ ਜਗੁ ਭਰਮਿ ਲਾਇਆ ॥
ਕੈਸੇ ਬੂਝੈ ਜਬ ਮੋਹਿਆ ਹੈ ਮਾਇਆ ॥ (ਪੰਨਾ-92)

ਇਹ ਜਗਤੁ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਇਆ ਵਿਰਲਾ ਬੂਝੈ ਕੋਇ ॥ (ਪੰਨਾ-558)

ਇਹ 'ਭਰਮ' ਸਾਡੇ ਮਨ ਦੀ ਸਤਹਿ ਤੇ 'ਹਉਮੈ' ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਉਪਜਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਨਿਰੇ-ਪੁਰੇ ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਇਹ 'ਭਰਮ' ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

‘ਹਨੇਰੇ’ ਨੂੰ ‘ਹਨੇਰਾ’ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੂਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ‘ਹਨੇਰਾ’ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਰੌਸ਼ਨੀ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਆਪੇ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਦੂਰ ਉਡ-ਪੁਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹਰਿ ਸਿਮਰਤ ਪੂਰਨ ਪਦੁ ਪਾਇਆ ॥
ਸਾਧਸੰਗਿ ਭੈ ਭਰਮ ਮਿਟਾਇਆ ॥ (ਪੰਨਾ-193)

ਭ੍ਰਮ ਕੀ ਜਾਲੀ ਤਾ ਕੀ ਕਾਟੀ ਜਾ ਕਉ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਬਿਸ੍ਵਾਸਾ ॥ (ਪੰਨਾ-208)

ਪ੍ਰੇਮ ਕੇ ਸਰ ਲਾਗੇ ਤਨ ਭੀਤਰਿ ਤਾ ਭ੍ਰਮੁ ਕਾਟਿਆ ਜਾਈ ॥ (ਪੰਨਾ-607)

ਜਨ ਨਾਨਕ ਬਿਨੁ ਆਪਾ ਚੀਨੈ ਮਿਟੈ ਨ ਭ੍ਰਮ ਕੀ ਕਾਈ ॥ (ਪੰਨਾ-684)

ਨਾਮ ਜਪਤ ਸਭੁ ਭ੍ਰਮੁ ਭਉ ਖੋਤ ॥ (ਪੰਨਾ-914)

ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਸਾਡਾ ਮਨ ‘ਭਰਮ’ ਵਿਚ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਹਉਮੈ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਹਾਂ, ਆਪਣੀ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ‘ਆਪਣੇ ਹੀ ਭਾਣੇ’ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹਾਂ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ —

1. ਆਪਣੇ ‘ਭ੍ਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ’ ਦੀ ਹੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ।
2. ਆਪਣੀ ਹਉਮੈ ਦਾ ਭੀ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ।
3. ਜੇ ਪੜ੍ਹ ਸੁਣ ਕੇ ਦਿਮਾਗੀ ਸਮਝ ਭੀ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਿਆਲਾਂ ਤੇ ਨਿਸਚਾ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਅਤੇ ਉਸੇ ਪੁਰਾਣੀ ਜੀਵਨ ਰੋੜ ਵਿਚ ਰੁੜੀ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ।
4. ਜੇ ਦਿਮਾਗੀ ਨਿਸਚਾ ਭੀ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹਉਮੈ ਦਾ ‘ਭ੍ਰਮ-ਗੜ੍ਹ’ ਟੁੱਟਦਾ ਨਹੀਂ।
5. ਇਸ ਮਿੱਠੇ ਜੱਗ ਦੇ ਕੂੜੇ ਭੁਲੇਖੇ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇਰੀ-ਉਚੇਰੀ ਆਤਮਿਕ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੀ ਨਹੀਂ।
6. ਜੇ ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਸੋਝੀ ਭੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ‘ਨਿਸਚਾ’ ਨਹੀਂ ਹੈ।
7. ਜੇ ਨਿਸਚਾ ਭੀ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪ੍ਮਾਰਥ ਦੀ ਸਹੀ ‘ਸੇਧ’ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।
8. ਜੇ ਸੇਧ ਭੀ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ-ਆਤਮ ਮਾਰਗ ਤੇ ਚੱਲਣ ਦੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਉਦਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।
9. ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਸਹੀ ‘ਨਿਰਨਾ’ ਜਾਂ ਪਹਿਚਾਨ ਨਹੀਂ

ਹੁੰਦੀ।

10. ਇਹ ਸਹੀ ਨਿਰਣੇ ਬਗੈਰ ਬਹੁਤੇ ਜਗਿਆਸੂ ਭੀ ਆਤਮਿਕ ਪੰਧ ਵਿਚ ਅਟਕੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਭੰਬਲ-ਭੂਸਿਆਂ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਅਜਾਈਂ ਗਵਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ 'ਨਾ ਇਧਰ ਕੇ ਰਹੇ ਨਾ ਉਧਰ ਕੇ', ਵਿਚਾਲੇ ਹੀ ਲਟਕ ਰਹੇ ਹਨ।

11. ਆਪਣੀ 'ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ' ਜਾਂ 'ਆਪਣੇ ਭਾਣੇ' ਅਤੇ 'ਇਲਾਹੀ ਹੁਕਮ' ਦਾ ਨਿਖੇੜਵਾਂ 'ਨਿਰਨਾ' ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

12. ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਨੂੰ ਬੂਝਣ, ਚੀਨਣ, ਪਹਿਚਾਨਣ ਦੀ ਜਾਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਅਤੇ ਨਾ ਲੋੜ ਹੀ ਭਾਸਦੀ ਹੈ।

13. ਪੜ੍ਹ ਸੁਣ ਕੇ ਦਿਮਾਗੀ ਵੈਰਾਗ ਦੇ ਉਛਾਲ ਨਾਲ ਝੂਮਣਾ ਜਾਂ ਅਨੋਖੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਓਪਰਾ ਜਿਹਾ 'ਗਧਾ-ਵੈਰਾਗ' ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਅਤੇ ਆਰਜ਼ੀ ਵੇਗ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਡ-ਪੁਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

14. ਮਾਨਸਿਕ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਦੀ ਭੀ 'ਚੌਂਧੀ' ਲਗਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਭਲਾ-ਭਲੇਰਾ' ਜਾਂ 'ਪਾਰਗਰਾਮੀ' ਸਮਝਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਾਂ।

15. ਮਨੋ-ਕਲਪਤ ਮਾਨਸਿਕ ਚਮਤਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰਿਧੀਆਂ-ਸਿੱਧੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸਮਝ ਕੇ ਆਕੜੇ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਆਤਮਿਕ ਜਗਿਆਸਾ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

16. ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਖੋਤੀ, ਫੋਕੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਏਨੇ ਆਫਰੇ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਨੀਵੀਂ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਨੱਕ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਤਕਦੇ ਤੇ ਪਰਖਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮਜ਼ਹਬੀ 'ਫਤਵੇ' ਲਾਉਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।

17. ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਾਡਾ ਧਾਰਮਿਕ 'ਅਫਰੇਵਾਂ' ਇਤਨਾ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫੁੱਟ ਕੇ ਧਾਰਮਿਕ ਜਨੂੰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

18. ਜਦ ਕਿਤੇ ਇਹ ਧਾਰਮਿਕ ਜਨੂੰਨ ਦਾ 'ਜੁਆਲਾ ਮੁਖੀ ਫੁਟਦਾ' ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਉਛਾਲ (lava) ਬੇਅੰਤ ਤਬਾਹੀ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣਦਾ ਹੈ।

19. ਧਾਰਮਿਕ ਪਾਠ ਪੂਜਾ, ਕਰਮ ਕ੍ਰਿਆ ਅਤੇ ਅਖੌਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਅਸੀਂ ਆਤਮਿਕ 'ਸਿਖਰ' ਜਾਂ ਮੰਜ਼ਿਲ ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਾਨੂੰ ਇਉਂ ਤਾੜਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ—

ਪਾਠ ਪੜਿਓ ਅਰੁ ਬੇਦੁ ਬੀਚਾਰਿਓ ਨਿਵਲਿ ਭੁਅੰਗਮ ਸਾਧੇ ॥
ਪੰਚ ਜਨਾ ਸਿਉ ਸੰਗੁ ਨ ਛੁਟਕਿਓ ਅਧਿਕ ਅਹੰਬੁਧਿ ਬਾਧੇ ॥1॥
ਪਿਆਰੇ ਇਨ ਬਿਧਿ ਮਿਲਣੁ ਨ ਜਾਈ ਮੈ ਕੀਏ ਕਰਮ ਅਨੇਕਾ ॥
ਹਾਰਿ ਪਰਿਓ ਸੁਆਮੀ ਕੈ ਦੁਆਰੈ ਦੀਜੈ ਬੁਧਿ ਬਿਬੇਕਾ ॥ਰਹਾਉ॥ (ਪੰਨਾ-641)

20. ਉਪਰਲੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮ ਕ੍ਰਿਆ, ਵੈਰਾਗ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਮੇ, ਨਜ਼ਾਰੇ, ਰਿੱਧੀਆਂ-ਸਿੱਧੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕ ਜੋਗੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨਿਰੇ ਪੁਰੇ ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ, ਹਉਮੈ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਤਾਈਂ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਉਂ-ਧਾਰੀ 'ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ' ਜਾਂ 'ਆਪਣੇ ਭਾਣੇ' ਦਾ ਹੀ ਵਰਤ-ਵਰਤਾਰਾ ਅਤੇ ਬੋਲ ਬਾਲਾ ਹੈ।

ਹਉ ਵਿਚਿ ਸਚਿਆਰੁ ਕੂੜਿਆਰੁ॥
ਹਉ ਵਿਚਿ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਵੀਚਾਰੁ॥ (ਪੰਨਾ-466)

ਜਗਿ ਹਉਮੈ ਮੈਲੁ ਦੁਖੁ ਪਾਇਆ ਮਲੁ ਲਾਗੀ ਦੂਜੈ ਭਾਇ॥
ਮਲੁ ਹਉਮੈ ਧੋਤੀ ਕਿਵੈ ਨ ਉਤਰੈ ਜੇ ਸਉ ਤੀਰਥ ਨਾਇ॥
ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਕਰਮ ਕਮਾਵਦੇ ਦੂਣੀ ਮਲੁ ਲਾਗੀ ਆਇ॥
ਪੜਿਐ ਮੈਲੁ ਨ ਉਤਰੈ ਪੂਛਹੁ ਗਿਆਨੀਆ ਜਾਇ॥ (ਪੰਨਾ-39)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਮੰਡਲਾਂ, ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤ ਰਹੇ 'ਹੁਕਮ' ਵਿਚ ਭਿੰਨਤਾ, ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਲਟੀ ਖੇਲ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ—

ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ	ਇਲਾਹੀ ਮੰਡਲ
ਹਉਮੈ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ	ਆਤਮ ਪਸਾਰਾ ਹੈ।
ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ।	ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਹੈ।
ਮੈਂ-ਮੇਰੀ ਹੈ।	'ਤੂੰ ਤੇਰੀ' ਹੈ।

ਭ੍ਰਮ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਹੈ।	ਆਤਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ।
ਕੂੜ ਦਾ ਬੋਲ–ਬਾਲਾ ਹੈ।	ਸੱਚ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ।
ਦੁਖ ਕਲੇਸ਼ ਹੈ।	ਸਦਾ 'ਖੇਮ–ਕੁਸ਼ਲ' ਹੈ।
'ਕਰਮ–ਬੰਧ' ਹੈ।	ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੈ।
'ਜਮਾਂ ਦੇ ਚੀਰੇ' ਵਿਚ ਹੈ।	'ਜਮ ਨੇੜ ਨ ਆਵੈ' ਹੈ।
'ਆਵਾ–ਗਵਨ' ਹੈ।	'ਬਹੁੜ ਨ ਮਰਨਾ' ਹੈ।
ਚਿੰਤਾ–ਚਿਖਾ ਹੈ।	ਆਤਮਿਕ ਠੰਢ ਹੈ।
ਭਟਕਣਾ ਹੈ।	ਸ਼ਾਂਤੀ ਹੈ।
ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਹੈ।	'ਤ੍ਰਿਪਤ ਅਘਾਇ' ਹੈ।
ਪਾਪ ਹੈ।	ਪੁੰਨ ਹੈ।
ਸਿਆਣਪ ਦੀ ਟੇਕ ਹੈ।	'ਪ੍ਰਭ ਡੋਰੀ ਹਾਥ ਤੁਮਾਰੇ' ਹੈ।
ਡਰ ਭੈ ਹੈ।	ਨਿਰਭੈ ਹੈ।
ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹੈ।	ਅਬਿਨਾਸੀ ਹੈ।
ਈਰਖਾ ਦਵੈਤ ਹੈ।	'ਸਗਲ ਸਿਉ ਬਣ ਆਈ' ਹੈ।
ਨਫਰਤ ਹੈ।	ਪਿਆਰ ਹੈ।
'ਅਗਨ ਸੋਕ ਸਾਗਰ' ਹੈ।	'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੁਖ ਸਾਗਰ' ਹੈ।
ਕਾਮਨਾ ਸਹਿਤ ਹੈ।	ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਹੈ।
'ਕਲ ਤਾਤੀ' ਹੈ।	'ਠਾਂਢਾ ਹਰਿ ਨਾਉ' ਹੈ।

ਸੂਰਜ ਵਿਚ 'ਧੁੱਪ' ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ 'ਧੁੱਪ' ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਰੌਸ਼ਨੀ, ਨਿੱਘ, ਜੀਵਨ ਰੌਂ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਆਦਿ, ਅਨੇਕਾਂ ਦਾਤਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਧੁੱਪ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਕਿਰਨਾਂ ਦੁਆਰਾ—

1. ਜੀਵਨ ਰੌਂ ਦੀ ਰਵਾਨਗੀ,
2. ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਜ਼ੱਰੇ–ਜ਼ੱਰੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋਣਾ,
3. ਨਿੱਘ, ਸ਼ਕਤੀ, ਆਦਿ ਦਾਤਾਂ,

4. ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ, ਪੋਸਨਾ, ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ,

5. ‘ਲੈ’ ਹੋਣਾ,

6. ਮੁੜ ਉਪਜਣਾ,

7. ਵਧਣਾ-ਫੁਲਣਾ।

ਅਣਲਿਖੇ, ਅਭੁੱਲ, ਗੁਪਤ, ਸਦੀਵੀ, ਇਕ-ਸਾਰ, ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਯਮ, ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਸਹਿਜ ਚਾਲ ਦੀ ‘ਰਵਾਨਗੀ’ ਜਾਂ ਹਰਕਤ ਨੂੰ ਹੀ ‘ਧੁੱਪ-ਰੂਪ’, ‘ਹੁਕਮ’ ਕਿਹਾ ਹੈ।

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ—

‘ਕਵਾਓ’ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ,
ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਵਿਕਾਸ
ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਫੈਲਾਓ
ਫੈਲਾਓ ਦੀ ਰਵਾਨਗੀ
ਰਵਾਨਗੀ ਦਾ ‘ਵੇਗ’,
ਵੇਗ ਦੀ ‘ਸਹਿਜ-ਚਾਲ’
ਸਹਿਜ-ਚਾਲ ਦੇ ਨਿਯਮ
ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਹਰਕਤ

ਨੂੰ ਹੀ ‘ਇਲਾਹੀ ਹੁਕਮ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਇਲਾਹੀ ‘ਹੁਕਮ’ ਦੀ ‘ਸਹਿਜ-ਚਾਲ’ ਰਵਾਨਗੀ, ਰੋੜ੍ਹ ਤੇ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਸਾਡੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ‘ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ’ ਨੂੰ ਰਲਾਉਣਾ, (synchronize) ਰੋੜ੍ਹਨਾ ਤੇ ‘ਸੁਰ’ ਕਰਨਾ ਹੀ ‘ਹੁਕਮ’ ਦੇ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਹੈ।

ਹਾਂ ਜੀ ! ਇਹੋ ਇਲਾਹੀ ‘ਹੁਕਮ’ ਸਾਡੇ—

‘ਸਦਾ ਅੰਗ ਸੰਗ,’ ਹੋ ਕੇ,
‘ਅੰਗ ਸੰਗ ਮੌਲਾ’ ਹੋ ਕੇ,
‘ਅੰਗ-ਅੰਗ ਸੁਖਦਾਈ’ ਹੋ ਕੇ,
‘ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਰੂਪ’ ਹੋ ਕੇ,

'ਪ੍ਰੇਮ-ਰੂਪ' ਹੋ ਕੇ,

'ਪ੍ਰਿਮ-ਪਿਆਲਾ' ਬਣ ਕੇ,

'ਨਾਮ-ਖੁਮਾਰੀ' ਬਣ ਕੇ,

ਰਸ-ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ,

'ਆਪੇ ਰਸੀਆ' ਹੋ ਕੇ,

'ਰਾਵਣਹਾਰਾ ਬਣ' ਕੇ,

'ਅਤਿ ਪ੍ਰੀਤਮ' ਬਣ ਕੇ,

'ਸ਼ਬਦ-ਰੂਪ' ਹੋ ਕੇ,

'ਨਾਮ-ਸਰੂਪ' ਹੋ ਕੇ,

ਸਾਰੀ ਕਾਇਨਾਤ ਦੇ ਜ਼ੱਰੇ-ਜ਼ੱਰੇ ਵਿਚ, 'ਰਵਿ-ਰਹਿਆ-ਭਰਪੂਰ' ਹੈ।

'ਹੁਕਮ' ਮੰਨਣ ਦੀ ਊਚਮ-ਉਚੀ, ਸੂਚਮ-ਸੂਚੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਉਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ—

ਸੋਈ ਕਰਾਇ ਜੋ ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ॥ ਮੋਹਿ ਸਿਆਣਪ ਕਛੂ ਨ ਆਵੈ ॥
ਹਮ ਬਾਰਿਕ ਤਉ ਸਰਣਾਈ ॥ ਪ੍ਰਭਿ ਆਪੇ ਪੈਜ ਰਖਾਈ ॥ 1 ॥
ਮੇਰਾ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਹਰਿ ਰਾਇਆ ॥
ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਣ ਲਾਗਾ ਕਰੰੀ ਤੇਰਾ ਕਰਾਇਆ ॥ਰਹਾਉ ॥
ਜੀਅ ਜੰਤ ਤੇਰੇ ਧਾਰੇ ॥ ਪ੍ਰਭ ਡੋਰੀ ਹਾਥਿ ਤੁਮਾਰੇ ॥
ਜਿ ਕਰਾਵੈ ਸੋ ਕਰਣਾ ॥ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਤੇਰੀ ਸਰਣਾ ॥ (ਪੰਨਾ-626-627)

ਪਰ ਇਹ ਇਲਾਹੀ ਮੰਡਲ ਦੀ 'ਪ੍ਰਿਮ ਖੇਲ'—

ਗੱਲੀਂ ਬਾਤੀਂ

ਦਿਮਾਗੀ ਸਮਝ

ਉਕਤੀਆਂ-ਜੁਗਤੀਆਂ

ਫੋਕੇ ਗਿਆਨ

ਕਰਮ-ਕਾਂਡ

ਹਠ-ਧਰਮ

ਨਾਲ 'ਖੇਲੀ' ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਗਿਆਨੁ ਗਿਆਨੁ ਕਥੈ ਸਭ ਕੋਈ॥
ਕਥਿ ਕਥਿ ਬਾਦੁ ਕਰੈ ਦੁਖੁ ਹੋਈ॥ (ਪੰਨਾ-831)

ਗਿਆਨੁ ਧਿਆਨੁ ਸਭੁ ਕੋਈ ਰਵੈ॥
ਬਾਂਧਨ ਬਾਂਧਿਆ ਸਭੁ ਜਗੁ ਭਵੈ॥ (ਪੰਨਾ-728)

ਕਥਨੀ ਕਹਿ ਭਰਮੁ ਨ ਜਾਈ॥
ਸਭ ਕਥਿ ਕਥਿ ਰਹੀ ਲੁਕਾਈ॥ (ਪੰਨਾ-655)

ਜਨ ਨਾਨਕ ਇਹੁ ਖੇਲੁ ਕਠਨੁ ਹੈ
ਕਿਨਹੂੰ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਨਾ ॥ (ਪੰਨਾ-219)

ਦੂਜੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ, ਮਨ ਦੀਆਂ—

ਸਿਆਣਪਾਂ
ਉਕਤੀਆਂ-ਜੁਗਤੀਆਂ,
ਏਹੜ-ਤੇਹੜ
ਹਉਮੈ
ਮੈਂ-ਮੇਰੀ

ਨੂੰ ਮੋੜ-ਮੋੜ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ 'ਹੁਕਮੁ' ਦੇ—

ਪ੍ਰਾਇਨ ਕਰਨਾ,
'ਨਾਵੈ ਕਾ ਰੰਗ' ਚਾੜਨਾ,
'ਪ੍ਰਿਮ-ਪਿਆਲਾ' ਪੀਣਾ,
'ਪ੍ਰਿਮ-ਰਸ' ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋਣਾ,
ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਬਿਸਮਾਦ ਹੋਣਾ,
ਬਿਸਮਾਦ ਹੋ ਕੇ 'ਆਪਾ ਭੁਲਣਾ'
'ਨਾਨਕ, ਨਾਨਕ' ਨਾਨਕ ਮਈ ਹੋਣਾ

ਹੀ—

ਆਪਣੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣਾ ਹੈ, ਅਤੇ

ਇਲਾਹੀ 'ਭਾਣੇ' ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਹੈ।

(ਚਲਦਾ.........)